

KAVRAMSAL MAKALE

Terörist, Mürit ve Seçmenlerde Duygusal Denge Arayışı-Bilişsel Uyumsuzluk Kuramının Söyledikleri

Doç. Dr. Esin YÜCEL, Akdeniz Üniversitesi Rektörlük, Antalya, e-posta: esinyucel@akdeniz.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1371-8911>

Öz

Bilişsel uyumsuzluk, kişinin birbiriyle tutarsız iki ya da daha fazla biliş'e (bilgi parçaları) sahip olması sonucu ortaya çıkan psikolojik rahatsızlık durumudur. Bilişsel uyumsuzluğun rahatsız edici psikolojisi, hayatın rutin akışında alınan önemli, geri dönülemez ve birey tarafından özgürce verilmiş her karar için geçerlidir. Çünkü bir karar vermiş olmak alternatifler arasında seçim yapmayı gerektirir ve seçilmeyen alternatifin olumlu, seçilen alternatifin olumsuz taraflarının kabulünü gerektirir. Bir tarikat ya da cemaate üye olmak ve çoğu zaman rasyonaliteden uzak yapılan parti seçimleri de böyledir. Tüm kararlarımızdan sonra ortaya çıkan "acaba" sorusunun yarattığı gerginliği yok etme adına kullandığımız ve kararımızı akla yatkın hale getirmeye hizmet eden bilinçli ya da bilinç dışı süreçlere ışık tutan Bilişsel Uyumsuzluk Kuramı bu çalışmada, cemaat-terör örgütüne üye olma ya da politik tercihlerimiz sonrasında mutlak gereklilik olan duygusal dengenin nasıl inşa edildiğini açıklama yönünde kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel Uyumsuzluk, Kararlar, Duygusal Denge, Terör, Cemaat, Siyasi Seçimler.

Makale Gönderme Tarihi: 26.12.2023

Makale Kabul Tarihi: 10.02.2024

Önerilen Atf:

Yücel, E. (2024). Terörist, Mürit ve Seçmenlerde Duygusal Denge Arayışı-Bilişsel Uyumsuzluk Kuramının Söyledikleri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2): 172-184.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2024, 7(2): 172-184. DOI:[10.26677/TR1010.2024.1370](https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1370)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

**The Search for Emotional Balance in Terrorists, Followers and Voters - What
Cognitive Dissonance Theory Says**

Associate Prof. Dr. Esin YÜCEL, Akdeniz University Rectorate, Antalya, e-mail:
esinyucel@akdeniz.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1371-8911>

Abstract

Cognitive dissonance is a state of psychological discomfort that occurs when a person has two or more inconsistent cognitions (pieces of information). The disturbing psychology of cognitive dissonance applies to every important, irreversible and freely made decision made by the individual in the routine course of life. Because making a decision requires choosing between alternatives and accepting the positive sides of the other alternative that is not chosen and the negative sides of the chosen alternative. So is being a member of a cult or congregation. In this study, Cognitive Dissonance Theory, which we use to eliminate the tension created by the "what if" question that arises after all our decisions, and which sheds light on the conscious or unconscious processes that serve to rationalize our decision, in this study, after being a member of a community-terrorist organization, emotional dissonance, which is an absolute necessity, is discussed. used to explain how the balance is built.

Keywords: Cognitive Dissonance, Decisions, Emotional Balance, Terror, Congregation.

Received: 26.12.2023

Accepted: 10.02.2024

Suggested Citation:

Yücel, E. (2024). The Search for Emotional Balance in Terrorists, Followers and Voters - What Cognitive Dissonance Theory Says, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(2): 172-184.

GİRİŞ

Festinger'in (1957) bireyin inandığı şey (beklentiler) ile bu inanca karşı çıkan bilgi (deneyimler) arasındaki tutarsızlık nedeniyle ortaya çıkan rahatsız edici duygu durumu olarak tanımladığı Bilişsel Uyumsuzluk, bireyin her türlü kararı sonrasında ortaya çıkabilir. Karar verme davranışı sonucunda vazgeçilen alternatiflerin olumlu yönleri ile seçilen alternatifin olumsuz yönlerinin birey üzerinde oluşturduğu olumsuz duygu durumu, bireyin kararını sorgulaması sonucunu beraberinde getirir.

Bu kararlar için aynı anda alınan iki davetten birini seçmek, iki iş teklifinden birini tercih etmek, üniversite sınavı sonucunda sıralamaya karar vermek, eviniz için alacağınız beyaz eşyanın herhangi bir markasına karar vermek ya da tatil için bir otele karar vermek gibi sayısız örnek verilebilir. Önemli olan nokta, bilişsel uyumsuzluk yaşanabilme ihtimalinden söz edebilmek için gerekli koşulların oluşmasıdır. Bunlar; kararın gönüllü olması (özgür seçim/sorumluluk), geri alınamaması ve birey için önemli olmasıdır (Cummins ve Venkatesan, 1976; Sauter ve Sweeney, 2003). Karar bireye ait değilse, önemsiz ya da geri dönüşü yani iptali mümkün olan bir kararsa uyumsuzluk söz konusu değildir.

Bireyler seçimleri konusunda yanlış yapmış olabileceklerini hissettiklerinde ya da böyle olmasa bile vazgeçilen alternatifin cazip yönlerini ve seçilen alternatifin olumsuz sayılabilecek özelliklerini düşündüklerinde psikolojik dengeyi (iyi oluşu) sağlamak açısından bu uyumsuzluğu azaltmaya yönelik bilinçli ya da bilinç dışı olarak bireysel çaba göstereceklerdir (Festinger, 1957; Oliver, 1997).

Bu çalışmada gruplara üyelik ve siyasal seçimlerdeki tercihler gibi bireylerin kendine ait, önemli ve çoğunlukla geri dönülemez olan kararlarının yarattığı bilişsel uyumsuzluğun yarattığı rahatsız edici duygunun, bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapılan bilişsel manipülasyonlar ile yok edilme ya da azaltılma çabaları ele alınmıştır. Bu anlamda temelde Leon Festinger'in Bilişsel Uyumsuzluk kuramının yer aldığı bakış açısıyla, teoriye katkı sağlayan paradigmlar da dâhil edilerek dışarıdan anlamlandırmakta zorlandığımız radikal kararlar için farklı bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bilişsel Uyumsuzluk

1960'larda Sosyal Psikoloji'nin en fazla araştırılan konusu olan bilişsel uyumsuzluk, kişinin birbiriyle tutarsız iki ya da daha fazla biliş'e (bilgi parçaları) sahip olması sonucu ortaya çıkan psikolojik rahatsızlık durumudur. Uyumsuzluğa neden olan tutarsız düşünce veya davranışa sahip olduğunda duygularla yüzleşmek olarak da tanımlanabilir. Bu uyumsuzluk tatsızdır ve tutarsızlıkları azaltmak için bireyleri harekete geçirir. Birey farklı bakış açısı sunan bilgi kaynaklarını önlemenin ya da kendi düşüncelerini rasyonalize etmenin yollarını arar (Festinger vd., 1956). Kişiler karşılaştıkları tutarsızlığın büyüklüğüne göre heyecanlıdırlar ve bu duyguyu azaltma yönünde bir o kadar da motive olurlar (Cooper, 2007). Bu anlamda bilişsel uyumsuzluk kuramı, bireyin uyumlu ve tutarlı zihin yapısına ulaşma amacını ele alan tutarlılık kuramlarının bir parçası olarak görülebilir.

Festinger'in 1957 yılında formülize ettiği kuramının 2 temel hipotezi vardır: (1) Psikolojik olarak rahatsız edici bir durum olan uyumsuzluğun varlığı, kişiyi uyumsuzlukları azaltmaya ve "uyum"a motive edecektir. Uyumsuzluğun yani bilişler arasındaki tutarsız ilişkilerin varlığı, kendi başına motive edici bir faktördür. Bilişsel uyumsuzluğun azaltılması isteği, açıklığın açıklık azaltmaya yönelik davranışlara yol açtığı gibi uyumsuzluğun azaltılmasına yönelik etkinliğe

götüren öncül bir durum olarak görülebilir. (2) Uyumsuzluk olduğunda kişi bunu azaltmaya çalışmanın yanı sıra, uyumsuzluğu artıracak durum ve bilgileri aktif olarak önleyecektir (Festinger, 1957).

Festinger, kişinin birbiriyle tutarsız iki ya da daha fazla biliş'e (bilgi parçaları) sahip olması sonucu ortaya çıkan uyumsuzluğun davranış ya da tutum değiştirerek nasıl azaltılabileceğini yazında sıkça tekrarlanan sigara içme örneği üzerinden açıklar. Fakat bu örnek literatürde sıkça tekrarlandığı için güncel süreçten bir örnekle devam etmek daha iyi olacaktır. Kahramanmaraş depremi ile yeniden gündeme gelen deprem olasılığının yüksek olduğu şehirlerde yaşayanlar, depremin sonuçlarından tedirginlik duyarken aynı zamanda dayanıklı olup olmadığından emin olmadıkları evlerinde ikamet etmeye devam ediyor olabilirler. Depremin yıkıcı etkilerini bildiği halde riskli olan bir evde oturan kişi için bildikleri ve davranışı arasında bilişsel uyumsuzluk vardır (Yücel, 2023). Kişi depreme dayanıklı bir konuta taşındığında, bilgisi ile davranışı arasındaki uyumsuzluk ve dolayısıyla yarattığı rahatsızlık ortadan kalkacaktır. Fakat davranışlarımızı değiştirmek her zaman kolay olmaz. Depreme dayanıklı bir eve geçmenin çok çeşitli etkenlere dayalı zorluğu buna örnektir. Çoğu zaman, davranışlarımızla uyumsuz olan tutumlarımızı değiştirmek daha kolaydır. Tutum değişikliği ise verilen örnek üzerinden iki şekilde gerçekleştirilir:

a) Uyumsuz bilişleri yok sayarak, diğer bir deyişle bilişlerin birbiriyle ilişkisini inkâr ederek.

Depremin yıkıcı etkisinin evin dayanıklılığı ile ilgisini inkâr etmek.

b) Uyumsuz bilişlerin önemini azaltan, uyumlu bilişlerin önemini artıran yeni bilgiler eklemek.

"Taşınma maliyetine katlanacağım ev de depremde yıkılabilir, bunu kimse garanti edemez" ya da "Kaderde varsa yaşanacaktır, trafikte daha fazla ölüm tehlikesi var" gibi kaderci bir tutum edinmek gibi.

Tüm bunlar duygusal denge amacındaki bilişsel manipülasyonlara hizmet eder. Kişinin davranışlarından ziyade tutumunu değiştirmesinin nispeten daha kolay olması nedeniyle uyumsuzluğu azaltma çabaları genellikle tutum değiştirmek yönündedir (Yücel, 2018).

Teorinin Ortaya Çıkışı

21 Aralık 1955'te Kuzey Amerika kıtasının büyük bir selle yok olacağına dair gazetelere verilen ilanlar, kehanetin gerçekleşeceğine dair değil fakat inananların psikolojik durumlarına yönelik süreci incelemek adına Psikolog Leon Festinger ve meslektaşları tarafından dikkate değer bulunmuştur. Clarion adlı bir gezegendeki üstün varlıklar tarafından kendisine mesajlar gönderildiğini iddia eden Marian Keech, sel felaketiyle Kuzey Amerika kıtasının yok olacağını ve kendisine inananların üstün varlıklar tarafından bir uzay aracıyla kurtarılacağını iddia etmektedir. İşlerini bırakıp, paralarını ve mülklerini bağışlayarak "Aryanlar (Seekers)" olarak adlandırılan tarikata katılanlar heyecanla, uzay gemisinin gelişini ve maceranın başlamasını beklemektedirler. Bu durum, 1954'ten bu yana "kişinin uyumsuz iki bilişe sahip olması durumunda ortaya çıkan zihinsel karmaşa" olarak tanımladıkları "bilişsel uyumsuzluk" teorisinin laboratuvar deneylerini yapan Leon Festinger ve meslektaşları için teoriyi gerçek hayatta test etmenin fırsatı olmuştur. Bunun üzerine Leon Festinger, Henry Riecken ve Stanley Schachter, kehanetlerin gerçekleşmediği durumda kişilerin tepkilerini, mürit rolüne girdikleri tarikatta gözlemlenmişlerdir. Marian Keech ve kehanetlerine inanan müritler için hazırlık aşamasında yaptıkları şeylerin geri alınması güç, hatta imkânsız olacaktır. Çünkü işlerini, mal

varlıklarını ve daha pek çok şeyi dünyevî oldukları için elden çıkarmışlardır. Dahası bu kehanetlere inanmayanlarla karşı karşıya kaldıklarında yanılmış olduklarını itiraf etmek işi daha da zorlaştıracaktır.

21 Aralık'ta ne sel olmuş ne de bir uzay gemisi gelmiştir. Tüm benlikleriyle bu kehanetlere inananların 22 Aralık ve sonrasındaki davranışları, 17. yy'da Osmanlı topraklarında (İzmir) doğan ve mesihlik iddiasında bulunan Sabetay Sevi'nin kehanetleri ve müritlerinin gerçekleşmeyen kehanetler karşısında korudukları inançlarından başlayarak çarpıcı örneklerle teorinin temellerini atan Festinger ve meslektaşları tarafından heyecan verici olarak karşılanmıştır (Festinger vd., 1956). Sonrasında, Leon Festinger, bireyin inandığı şey ile bu inanca karşı olan gerçek bilginin tutarsızlığı nedeniyle ortaya çıkan ve psikolojik olarak rahatsız edici bir durum olan "bilişsel uyumsuzluk" kuramını tanımlamıştır. En nihayetinde müritlerin davranışları ve gerçekler arasındaki fark nedeniyle yaşadıkları rahatsız edici duygusal baskıyı, olayın gerçekleşmemesini kendilerine verilen ikinci bir şans olarak kabul ederek bertaraf etmeleri de bilişsel uyumsuzluğu azaltma yöntemlerini tanımlamaları için oldukça kayda değer bir zemin hazırlamıştır.

Festinger ve meslektaşları için teorinin temelini inşa eden ve akıl dışı gibi görünen bu ve benzeri olaylar yakın tarihte de tekrarlanmıştır. 18 Kasım 1978 tarihinde Guyana toprakları üzerinde kurulmuş Jonestown kasabasında yaşayan Halkın Tapınağı Tarikatı'na mensup 900'den fazla kişi, tarikat liderleri Jim Jones'un vaazı üzerine siyanür içerek intihar etmişlerdir. İsviçre merkezli, Kanada'da faaliyet gösteren Güneş Tapınağı üyelerinin 1994'te gerçekleştirdiği toplu intiharda ise 48 kişi hayatını kaybetmiştir. 1997 yılında Marshall Herff Applewhite'in kurduğu Cennetin Kapısı tarikatı üyeleri de, Hale-Bopp kuyruklu yıldızının onları cennete götüreceği inancıyla toplu olarak intihar etmişlerdir. Üstelik üyelerin tümünün ayakkabılarının Nike marka oluşu, yüzlerinde mor peçelerle düzgün bir şekilde uzanıyor olmaları, bu eylemin ölüm ya da intihar olmadığına inandıklarını belirten video kaydı bırakmış olmaları, dahası toplu intiharları öncesinde aldıkları teleskopun Hale-Bopp kuyruklu yıldızının arkasındaki uzay aracını (kendilerini cennete götürecek olan) göstermemesi nedeniyle teleskopun bozuk olduğu iddiasıyla iade talepleri dikkat çekicidir. Müritlerin inandıkları şeyler ve gerçekler arasındaki fark, kimi zaman bilişsel manipülasyonlarla giderilebilirken kimi zaman da karşı konulamaz derecede rahatsız edici olarak bu noktalara taşınabilmektedir.

Ülkemizin yakın tarihine bakıldığında 17 Aralık 2013 ve 15 Temmuz 2016 olaylarında da durum aynıdır. Başarısızlıkla sonuçlanan eylemler sonrasında ömür boyu hapis yatacak olan cemaat üyelerinin hâlâ aynı heyecanla cemaate sadık kaldıkları görülmektedir. Davranış ve gerçekler arasındaki fark nedeniyle yaşadıkları rahatsız edici duygusal baskıyı ortadan kaldırmak için çok çeşitli ve kendilerince geçerli sebepleri vardır. Şeyhin yanıldığını/yanılacağını düşünmektense dünyanın geri kalanının yanıldığını düşünmek onları bilişsel uyumsuzluktan kurtaracaktır. Çünkü bu uğurda pek çok şey yapmışlardır ve inançları çok kuvvetlidir.

Diğer taraftan terör örgütlerine bakıldığında tarikat yapılanması ile birbirine çok benzediği görülmektedir. Birinde dogmatik inançlar diğerinde ideolojik inançlar çok güçlüdür. Terör örgütüne katılma kararı kolay bir karar değildir. Aileden ayrılmayı, tehlikeli bir yaşam tarzını benimsemeyi ve nihayetinde tarikatlarda olduğu gibi dış dünyadan soyutlanmayı gerektirir. Peki, canlı bombalar ideolojileri ya da inançları adına kendilerinin ve birçok insanın ölümüne nasıl sebep olurlar?

Tüm bunları gazetelerden okuduğumuzda bu insanların yaptıkları bizlere aptalca gelebilir. Fakat genel olarak bu tarikatların üyeleri deli ya da aptal insanlar değildir. Bu tarikatlara üye olanların geneli iş, aile ve sosyal çevre sahibi kişilerdir. Bu akli başında insanları akıl dışı düşüncelere sürükleyen, iş ve maddî varlıklarını ve hatta yaşamlarını gözden çıkaracak noktaya

getiren nedir? Elbette ki bu duruma gelmeleri için pek çok psikolojik ve sosyolojik etken söz konusudur. Fakat kararlarla ilgili bir "acaba" sorusu akla geldiğinde bilişsel uyumsuzluk kuramının ortaya koyduğu ve insan zihninin kontrolsüz olarak kullandığı yöntemler (bilişsel manipülasyonlar) karar sonrasındaki duygusal denge arayışını çözüme kavuşturan en güçlü argümanlar arasında yer almaktadır.

Kuram, bu örneklerdeki gibi manevî, ideolojik ve siyasi bağlılıkların yanında neredeyse tüm kararlarımızın sonrasında yaşadığımız psikolojik gerginlik durumları için açıklamalar sunar ve uygulama alanı çok geniştir.

Terör Örgütü ve Cemaat Üyelerinde Duygusal Denge

İnsanlar bir konuya tamamen inandıklarında onun yanlış olmasını istemezler ve gerçekle yüzleşmekten kaçınırlar. İnanırları şeylere karşıt olan ve gerçeği yansıtan bir durum veya fikirle karşılaştıklarında tepki, hatta saldırganlık davranışı gösterme eğilimindedirler. Yapılan hataların savunulması ve davranışın sebepleri için bahaneler üretilmesi bu yüzdendir. Çeşitli yöntemlerle içsel dengelerini sağlayıp, bilişsel sistemi yeniden düzenlemeye çalışırlar.

Önemli bir karar veren, kendilerini bu karara adayın bireylerde eylemlerini ve kararlarını mazur gösterme eğilimi çok güçlüdür (Aronson ve Mills, 1959). Feda edilen şeyler fazlaştıkça bireyin kendini ikna çabası da yoğunlaşır. Marian Keech'in kehanetlerine inananlar, inançlarına uygun olarak ailelerini ve arkadaşlarını terk edip işlerini bırakmışlar, paralarını ve mülklerini bağışlayarak uzay gemisinin gelişini beklemişlerdir. 21 Aralık gecesi uzay gemisi gelmediğinde müritlerin katlandıkları şeyler hem çok büyük hem de geri dönülemezdir. Dolayısıyla yaşadıkları uyumsuzluk da çok büyüktür ve bireyler bu uyumsuzluğu azaltmak için, çaba harcama nedenlerini daha olumlu değerlendirmek ve ortaya çıkan sonucun olumsuz yönlerini en aza indirgeyerek yararlarını en üst düzeye çıkarmak zorundadırlar.

Freedman ve meslektaşları (Freedman vd., 1993) bu durumu kişinin karara bağlanmışlık düzeyinin belirleyici olduğu "gerçekleşmeyen beklentiler ve uzun süreli bağlanma" yaklaşımı ile açıklamaktadırlar. Birey, bir davranış veya karar için büyük bir çaba harcadığında ve bu çabanın sonuçlarına ilişkin beklentileri gerçekleşmediğinde uyumsuzluk özellikle ortaya çıkma eğilimindedir. Çünkü bireyin davranışa ya da yaptığı şeye güçlü bir şekilde bağlanmış olduğunu bilmesi, bunun sonuçları konusunda uğradığı düş kırıklığı ile uyumsuzdur. Kendisini geri dönülemez olarak davranışa bağlı hisseden kişi, uyumsuz tutumunu yeniden değerlendirme yolu ile sonucun o kadar da kötü olmadığı, işlerin pek de kötü gitmediği konusunda kendini inandırarak değiştirir.

Diğer taraftan bilişsel uyumsuzluk kuramı, bireylerin bir gruba dâhil olmak için hoşnut olmadıkları şeyleri yapmak zorunda olmaları durumunda topluluğu daha çok seveceklerini de savunur. Elliot Aronson ve Judson Mills (Aronson ve Mills, 1959) "çabanın gerekçesi" olarak adlandırdıkları bu paradigmayı açıklamaya yönelik deneylerinde bir grubun üyesi olmak için nahoş/utanç verici olan (zor) ve olmayan (kolay) giriş koşullarını yerine getiren öğrencilerle bir deney yapmışlardır. Deneyde Minnesota Üniversitesi'nden kız öğrencilere kampüste kurulan yeni bir cinsel tartışma kulübüne katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Katılıma gönüllü olanlar grubun ilk toplantısına geldiklerinde ise araştırmacı, bu kadar hassas bir konunun tartışılacağı gruba katılmanın herkes için iyi bir fikir olmadığını söylemiş ve kulübe girebilmek için öncelikle bir tarama testinden geçmeleri gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra katılımcıları utanç verici olan (zor) ve olmayan (kolay) giriş koşullarının olduğu gruplara ayırmışlar, zor başlangıç koşulundaki öğrencilerden bir romandan cinsel içerikli sözcükler yer alan bir pasajı yüksek sesle okumalarını istemişlerdir. Kolay başlangıç koşulundaki grupta yer alan katılımcılar

için ise yüksek sesle okunması gereken açık cinsel içerikli bir materyal yoktur ve giriş testinde sadece 'sevgi' ve 'sevişme' gibi kelimeleri kullanacaklardır. Öğrenciler tarama testlerini bitirince, cinsel konuların tartışılacağı gruba kabul edilirler. İki grup arasındaki tek fark, öğrencilerin tarama testi sırasında yaşadıkları utanç derecesidir. Tartışma kulübüne kabul edilen bu iki grup için ilk toplantıda heyecanlı olacak şekilde tasarlanmış bir tartışmadan ziyade, memeli hayvanların önemsiz cinsel özellikleriyle ilgili sıkıcı ve monoton bir konuşma sahnelenmiştir. Kulüp katılımcıların bekledikleri gibi çıkmamıştır. Bu durum, zor başlangıç koşullarındaki katılımcıların gruba girmek için utanç verici bir sürece katlandıkları bilişle uyumsuzdur. Bilişsel uyumsuzluğun azaltılmasının bir yolu, katlanılan çabayla tutarlı olacak ya da bu çabayı haklı gösterecek nedenler bulmak veya elde edilen sonuçla ilgili tutum değiştirmektir. Sonuç olarak, katılımcılardan grubu değerlendirmeleri istendiğinde zor başlangıç koşulundaki öğrencilerin, gruptan daha fazla hoşlanma eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Bunun sebebi sarf edilen çaba ve bu çabanın sonucu arasında uyumsuzluk yaşayan bireylerin, sonucun istenebilirliğini abartarak uyumsuzluğu azaltma çabalarıdır (Harmon-Jones, 2012). Şok seviyesi ne kadar yüksek olursa, katılımcıların grubu beğenisi o kadar yüksek olacaktır. Dolayısıyla, uzun süreli bağlanma ve gerçekleşmeyen beklentiler yaklaşımı ve çabanın gerekçesi paradigmasının maddi ve manevi pek çok fedakârlık yapan cemaat üyelerinin davranışlarını açıklamaya hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Arayanlar tarikatı müritleri de en nihayetinde bugüne kadar sarf ettikleri çabanın yeterli olmadığına inanarak olayın gerçekleşmemesini kendilerine verilen ikinci bir şans olarak kabul etmeli, bundan sonra tarikata daha fazla taraftar toplamalı, daha fazla insanı kurtarmak için çaba sarf etmeliydiler. Aksi takdirde dayanabileceklerinin çok ötesinde bir uyumsuzluk yaşayacaklardır (Aronson vd., 2010).

Araştırmalar, terör örgütlerinin tarikatlara benzer şekilde faaliyet gösterdiğini ve uyumsuzluk azaltma mekanizmalarının terör örgütlerinde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Cemaatlerde dogmatik inançlar terör örgütlerinde ise ideolojik inançlar çok güçlüdür. Andrea Kohn Maikovich de dünyada yaşanan terör olaylarını ve teröristlerin canlı bomba olmayı dahi göze alacak kadar bağlılıklarını bilişsel uyumsuzluk teorisiyle açıklamaktadır (Maikovich, 2005). Maikovich'e göre yüksek motivasyonlarının nedeni, J. W. Brehm'in bilişsel uyumsuzluk teorisini açıklarken kullandığı "özgür seçim" paradigması çerçevesinde yürütülen çalışmalarından elde edilen verileri incelenerek anlaşılabilir. Özgür seçim paradigmasında herhangi bir dış baskı olmadan özgürce alınan karardan sonra, kararı destekleyen tüm bilişler kararla uyumlu, desteklemeyen tüm bilişler kararla uyumsuzdur. Birey duygusal denge arayışında bu uyumsuzluğu çözmek için seçimini haklı çıkarmak adına tüm yolları deneyecektir. Nitekim bu örgütlere katılmak gibi zor kararın ardından bireyler terör örgütünü ve ideallerini daha cazip, dış dünyayı ise daha az istenen olarak algılayıp uyumsuzluklarını azaltmaya son derece isteklidirler. Ayrıca bu durum, Freedman vd.,'nin gerçekleşmeyen beklentiler ve uzun süreli bağlanma ya da Aronson ve Mills'in çabanın gerekçesi yaklaşımları ile de açıklanabilir. Çünkü teröristler örgütlerine katılmak için büyük fedakârlıklar yaparlar. Onlara eylemlerinin yakın gelecekte algılanan düşmanlarının nihai yenilgisine neden olacağı anlayışı dayatılır. Terörist liderlerin zafer vaatlerinin her seferinde başarısız olmasına rağmen, teröristlerin her birinin yakında örgütün güçlenmeye başlayacağına dair inançları her saldırı ile güçlenir. Yapılacak şey gösterilen çabayla tutarlı olacak ya da bu çabayı haklı gösterecek nedenler bulmak veya elde edilen sonuçla ilgili tutum değiştirmektir.

Elbette, uyumsuzluğun azaltılmasına yönelik bilişsel manipülasyonlar şiddet yanlısı olmayan bireyi kendiliğinden terörist haline getirmez. Zaten şiddet içeren örgütlere yeni gelen kişiler, genellikle ilk önce şiddet içermeyen rolleri üstlenip yalnızca kendileri için şiddete dönüşen bir dönüşüm geçirmektedir. Bilişsel uyumsuzluk, daha önce şiddet içeren olaylara karışmayan bu bireylerin, kendilerinin şiddet kullanmaya hazır hale getirildiğini fark edince ortaya çıkar. Çünkü

şiddete uygun olmayan yapısı ile şiddet uyguluyor olması arasında uyumsuzluk vardır. Bu noktada da liderlerinin bu şiddet olaylarını destekleyici ve rasyonalize edici söylemleri devreye girer. 11 Eylül 2001 terörist saldırılarından sonra Usame bin Ladin'in El-Kaide'nin eylemlerinin saldırgan, müdahaleci ve haksız Amerika Birleşik Devletleri karşısında savunma niteliğinde olduğu yönündeki söylemi, kendi düşüncelerine göre adil bir dünya talebindeki teröristler için uyumsuzluk azaltma mekanizması olarak nasıl hizmet edebileceğini göstermektedir.

Maikovich'e göre bir diğer bilişsel uyumsuzluk kaynağı da Müslüman gençlere erken yaşlardan itibaren Müslümanlığın, Hristiyanlık ve Yahudilikten üstün olduğunun öğretilmesi, buna rağmen İslâm dünyasının eğitim, demokrasi ve bilim gibi konularda Batı'nın gerisinde olmasıdır. Bu durum onlarda bilişsel uyumsuzluk yaratmakta ve Avrupa, Amerika ve İsrail'i suçlayarak onları "kötülüğün temsilcisi" olarak algılamakta ve en nihayetinde Batı dünyası "Terörizmle Savaş" ilan ettiğinde, intikam ilkesini benimsemektedirler. Batılı liderlerin kavgacı dili, teröristlerin iyi belgelendirilmiş dünya önyargısını beslemektedir. Savaşçı söylemler teröristlerin zihnine Amerika'nın ve Batı dünyasının kendileriyle savaşta olduğu yönündeki bilgiyi ekler. Bu nedenle terörizmin haklı bir savunma aracı olduğu anlamı ortaya çıkar. Maikovich, terörizmin öfke ve intikam arzusunu uyandırırken, bu kavgacı dilin de adil dünya önyargılarına katkıda bulunduğunu, teröristlerin uyumsuzluğunu azalttığını, bunun da sürekli artan şiddet döngüsünü beslediğini savunur. Dünya liderleri, şiddete alternatif olabilecek potansiyel olarak etkili, şiddet içermeyen müdahale araçları kullanmalıdırlar. Şiddet, teröristlerin ve terör örgütlerinin beslenmesini durdurmamakla birlikte, onları beslemektedir.

Aronson da kişinin şiddet eğilimini benzer şekilde değerlendirir. Aronson'un "kişisel tutarlılık" yaklaşımına göre birey, şiddet davranışında bulunduğu "Ben iyi bir insanım" ve "Ben o insana zarar verdim" ikilemiyle bir uyumsuzluk halindedir (Aronson, 1997). Eylemler ve benlik kavramı arasındaki uyumsuzluğu azaltmak için de ya kendilerinin iyi olmadıklarına karar verecekler ya da karşıdaki insanları "değersiz" ve "yapılan her şeyi hak eden" olarak değerlendireceklerdir. Ve hak ettiyse, daha fazla saldırganlık gereklidir. İnsanların ölümüne neden olan kişi ya da toplulukların ölümü hak ettiklerini düşündükleri kurbanlarını birer "pislik" ve "insandan daha aşağı yaratıklar" olarak değerlendirmeleri, yaşadıkları bilişsel uyumsuzluğun sonucunda kendilerini mazur gösterme çabalarıdır (Aronson vd., 2010). Çünkü insandan daha aşağı yaratıkları öldürmek bir insanı öldürmekten daha kolaydır. Bu, acımasızlığın devamını garanti altına alır. Bu nedenle teori bağlamında uyumsuzluk azaltma yöntemleri, istismar ve saldırganlık eylemlerinin şiddetini azaltmaz. Bilakis kişide yarattığı gerginliği azaltır. Bu anlamda Maikovich'in terörist söylemlerin, öfke ve intikam arzusunu artırdığı, kavgacı dilin de adil dünya önyargılarına katkıda bulunarak teröristlerin uyumsuzluğunu azalttığı bunun da sürekli artan şiddet döngüsüne katkıda bulunduğu görüşü oldukça gerçekçi görünmektedir.

Bireylerin terörist gruba dâhil olmalarıyla ilgili uyumsuzluk yaşadıklarında profesyonelce verilen sosyal destek de uyumsuzluklarını azaltmaktadır. Bu örgütler terörist misyonlar için eğitim verdikleri bireyleri destekleyen güçlü sosyal ağlar tanımlamaktadırlar. Bu, güçlü bir uyumsuzluk azaltma mekanizmasıdır. İnançların hükümsüz kaldığı noktada sosyal destek uyumsuzluğu azaltır (Festinger vd., 1956). Çünkü uyumsuzluğun azaltılması amaçlı bilişsel çarpıtmalar için sadece kişisel çabalar bazı durumlarda yeterli olmayacaktır. Kişinin inanmak istediğine inanmaya devam etmesi için dışarıdan yani gerçek dünyadan destek gerekli olabilir. Kişilerin kararlarını haklı çıkarmak adına kalabalığa/topluluğa uyma eğilimi, Festinger tarafından "sosyal destek" olarak adlandırılır. Bazı durumlarda bilişsel manipülasyon sosyal destek olmadan gerçekleşmez ve ancak toplumsal (sosyal) etki sürecinin başarısı uyumsuzluğu ortadan kaldırır. Bu topluluklarda (cemaat-terör örgütü) ilişkilerin temeli de buna dayanır. Öngörülen olayın gerçekleşeceği inancına yönelik hareket eden kişi yalnız değildir. İnanç ya da inançlar kümesi birçok kişi tarafından itikatla muhafaza edilir. İnanç, en azından kısmen,

yeterince nettir ve gerçek dünyanın işlerini içerir. Böylece iman edenler inanca uygun hareket ederler. Eylemler önemlidir ve geri alınması yeterince zordur. İnananlar gerçek anlamda inanca bağlıdır. İnanırları şey gerçeğin üstünü o denli kapatır ki kendileri gibi olmayan ve düşünmeyen diğerlerine acıma hissi bile duyabilirler. Ortaya çıkması için bir zaman sınırı verilen tahmini bir olayın meydana gelmemesi durumunda açık ve net bir şekilde toplumdan dışlanma veya onaylanmama mümkündür. Öngörülen olayın meydana gelmemesi gerçeğiyle inanç arasında çıkan uyumsuzluk, tüm inananların bilişlerinde bulunur. Bu nedenle uyumsuzluğun azaltılmasına yönelik sosyal destek kolaylıkla elde edilir. Terör örgütlerinde bu amaca yönelik olarak intihar bombacıları sıklıkla diğer gençlerin terörist olmalarını teşvik eden kutlamalarla anılır. Bu şekilde "şehit olma" isteği yaratılır. Bu ve benzeri yöntemler her seferinde başarısız olan zafer vaatlerinin gerçekleşme beklentisinin diri tutulmasına hizmet eden, bireylerin zihnindeki "acaba" sorusunu tetikleyen uyumsuzluğu azaltmaya yönelik sosyal destek örnekleridir. Bilişsel sistemde meydana gelen bu denli katı savunma yöntemleri, Cennetin Kapısı tarikatı üyelerinin toplu intihar öncesinde aldıkları teleskopun Hale-Bopp kuyruklu yıldızının arkasında kendilerini cennete götüreceği olan uzay aracını göstermiyor olması gerekçesiyle iade taleplerini de açıklayabilir.

Seçmen Davranışlarında Duygusal Denge

Bilişsel Uyumsuzluk kuramı, ABD Başkanı Bill Clinton'ın, Monica Lewinsky skandalından sonraki beklenmedik başarısına dahi açıklama getirmektedir. 1998 yılında Monica Lewinsky'nin cinsel taciz iddialarının odak noktası olan ve ilk önce bu ilişkiyi inkâr eden Başkan, daha sonra itiraf ederek halkından özür dilemiş, Amerika halkı başkanın davranışlarına kızmış ve/veya hayal kırıklığına uğramıştır. Bazıları onun evliliğine karşı sadakatsizliğine, bazıları genç bir stajyerle cinsel temas yoluyla iktidarı istismar etmesine, bazıları ise temasın Beyaz Saray'da gerçekleşmesine tepki göstermişlerdir. Bu olayların gölgesinde 1998 yılında yapılacak olan ara seçimlerde Cumhuriyetçi ya da Demokratların göstereceği başarı ya da başarısızlık sonuçları Clinton hakkındaki azil soruşturmasını doğrudan etkileyecektir. Cumhuriyetçiler kazanırsa Clinton'un Senato'da yargılanma süreci hızlanacak, Demokratlar kazanırsa Başkan görevden alınmaktan kurtulabilecektir. Tüm bu gelişmelerden sonra Clinton'un oylarında tahmin edilen düşüş asla gerçekleşmemiştir. Halk, Lewinsky ile ilişkisini onaylamamasına rağmen, Başkan'ın genel popülaritesi giderek artmış ve seçimler, bugüne kadar ikinci dönem başkan tarafından elde edilen en yüksek oranda başarıyla Clinton'un lehine sonuçlanmıştır. Kamuoyunun ironisi, Başkan'ın çirkin davrandığını ve her yeni haberin olumsuz olduğunu da kabul etmeleridir. İddialar ne kadar olumsuzsa başkanlık onayı o kadar olumlu olmuştur.

Bu durum, Cooper'ın 1971 yılında yaptığı deneyin gerçek hayattaki tekrarıdır. Joel Cooper yapılan seçimlerin, alınan kararların caydırıcı (istenmeyen) sonuç potansiyelinin uyumsuzluğa yol açtığını savunur. Dolayısıyla bireyler kötü sonuç potansiyeline sahip bir seçimden sonra istenmeyen sonucun ortaya çıkmasıyla hissedilen rahatsızlığı azaltmak amacıyla tutum değişikliği yaparlar. Bilişsel uyumsuzluk teorisine caydırıcı (istenmeyen) sonuç paradigması ile yaklaşan Cooper, amacın para kazanmak olarak tasarlandığı deneyinde katılımcılardan oynanacak oyun için kendilerine bir ortak seçmeleri istenir fakat alternatifler arasında yer alan bir ortağın (araştırmacı) oyunu kaybetmeye yol açabilecek bir kişilik özelliği vardır. Cooper, katılımcıların kendilerine para kaybettirebileceğini öngörebildikleri bir ortağı özgür olarak seçtikleri takdirde istenmeyen sonuç ortaya çıktığında uyumsuzluk yaşayacaklarını, oyundan sonra eşlerini sevip sevmedikleri sorulduğunda ise bu durumu uyumsuzluklarını azaltmak için kullanacaklarını savunmuştur. Pahalya mal olan seçimlerini ortaklarını severek haklı çıkarmaları ve ayrıca sonuç ne kadar kötü olursa o kadar çok sevmeleri beklenir. Çünkü denek,

ortağının özelliğini bilmesine rağmen seçimi özgürce kendisi yapmıştır. Deney sonuçları bütün bu öngörülerini onaylamıştır. Uyumsuzluk, katılımcıların kişilik özelliklerinden dolayı para kaybetmesine neden olan bir ortakla çalışmayı özgürce seçmesinden kaynaklanmış ve bu uyumsuzluk, katılımcıyı zarara sokan ortağı severek ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ortak, katılımcıyı ne kadar çok zarara sokmuşsa o kadar sevilmiştir.

Peki, Clinton'ın bu sonucu doğuran kötü özelliği neydi? ABD Başkanı Bill Clinton, 1996 yılındaki ikinci dönem seçimleri sırasında Arkansas Valisi olduğu dönemde, çalışanı Paula Jones ve diğerlerine cinsel tacizden suçlanıyordu. Potansiyel olarak istenmeyen özelliğe sahip olan Clinton'u kimileri akıllı bularak kimileri de başka nedenlerden dolayı başkan seçmişlerdi. Yani aslında Lewinsky skandalı öngörülemeyen ve beklenmedik bir olay değildi. Başkanın bu potansiyel özelliğine rağmen onu seçmiş olan Amerikan halkı, istenmeyen ama öngörülebilir sonuç ortaya çıktığında yaşadıkları bilişsel uyumsuzluğu onu daha çok severek ve destekleyerek azaltmaya çalışmışlardır ve uyumsuzluk azaltma çabaları bir başkanlığın tasarrufuna katkıda bulunmuştur.

Türkiye'de uzun süredir aynı şekilde sonuçlanan ve çoğunluğun anlamlandırmakta zorlandığı politik seçimlerin de aslında benzer etki ile yapıldığını söylemek mümkündür. 17 Aralık 2013 ve 15 Temmuz 2016 tarihlerinde yaşanan olaylar iktidar adına caydırıcı (istenmeyen) sonuç potansiyeli taşımaktadır. İktidar taraftarı seçmen, kötü sonuç potansiyeline sahip tarafı çeşitli başka nedenlerle seçtikleri her seçimden sonra, istenmeyen sonucun ortaya çıkmasıyla hissedilen rahatsızlığı azaltmak amacıyla tutum değişikliği yapmıştır. ABD Başkanı Bill Clinton sürecinde olduğu gibi toplumun önemli kesimi yaşadıkları bilişsel uyumsuzluğu iktidarı daha çok severek ve destekleyerek azaltmaya çalışmışlardır. Ayrıca 17 Aralık 2013 tarihinde suçlamalara taraf olan kişilerin "Bu bize yapılmış bir komplodur" söylemi uyumsuzluk yaşayan kitleler için bu amaca hizmet etmiştir. Komploda inanmak, taraf olan seçmenin yaşadığı bilişsel uyumsuzluğu azaltmasını sağlamıştır.

Diğer taraftan, kararları sonrası bilişsel uyumsuzluk yaşayan kişilerin inançlarına aykırı bilginin verildiği kanallara karşı kulaklarını ve gözlerini kapatarak onları yalancı ve güvenilmez olarak niteleyip, kendilerini zor durumda bırakacak olan ve cevap veremeyecekleri ayrıntılara hiç girmediklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Burada Brendan Nyhan ve Jason Reifler'in 2010 yılında politikayla ilgili olgusal yanlış algılamaların neden bu kadar ısrarlı olduğunu anlamaya yönelik yaptıkları deneyden bahsetmekte fayda vardır (Nyhan ve Reifler, 2010). Araştırmacılar yanlış haberlerin düzeltmelerine verilen tepkilerin, kişilerin ideolojik görüşlerine göre önemli ölçüde farklı olduğunu tespit etmişlerdir. Denekleri savaş karşıtı ve yanlısı olarak ikiye ayırdıkları araştırmada katılımcılara ilk önce Irak'ta kitle imha silahlarının bulunduğu iddia eden bir haberi, ardından da bu haberi düzeltme niteliğinde olan ve Irak'ta hiçbir zaman kitle imha silahlarının bulunmadığına dair bir haberi okutmuşlardır.

Birinci makale tamamen uydurma bilgi içerirken ikinci makale gerçek bilgilerden oluşmaktadır.

1. Haber içeriği: Irak'ta kitle imha silahları var (Yalan haber)
2. Haber içeriği (düzeltme haberi): Irak'ta kitle imha silahları bulunmuyor (Gerçek haber)

Beklenen, yanlış inançlara sahip bireylerin gerçeklerle karşılaştıklarında bu yanlış inançlarını değiştirmeleridir. Fakat sonuçlar ilginçtir.

Savaş karşıtı grupta olanlar ikinci makaleyi okuduktan sonra ilk makaleyi tamamen reddetmişlerdir. Savaş yanlısı olan gruptaki denekler ise uydurma makaleyi yani ilk okudukları haberi kabul edip gerçek bilgilerin yer aldığı ikinci haberi reddetmişlerdir.

- Savaş karşıtı grup → Düzeltme niteliğindeki gerçek (2.) habere inandılar
- Savaş yanlısı grup → Uydurma (1.) habere inanmayı sürdürdüler ve inançları daha da pekişti.

Araştırmanın sonucu ideolojik grupların, inançlarına ters düşen düzeltici bilgi sunulduğunda inançlarını güncellemedikleridir. Fakat araştırmanın en dikkat çeken sonucu ikinci haberi reddedip Irak'ta kitle imha silahlarının bulunduğunu iddia eden haberi kabul eden savaş yanlısı grubun bu inançlarının daha da pekişmesidir. Düzeltme haberinin kararlı katılımcılarda yanlış algılamaları güçlendirdiği ortaya konmuştur. Üstelik farklı deneylerle bu sonuçların Irak Savaşı'na özgü veya düzeltme kaynağına bir tepki olmadığı da kanıtlanmıştır. Araştırmacılar, ideolojik olarak dayatılmış inançları olan bireylerin orijinal görüşlerini daha da güçlendiren bu durumu "geri tepme etkisi (backfire effect)" olarak değerlendirmişlerdir.

Araştırma sahte haberlerde yapılan düzeltmelerin etkinliğini değerlendirmeye odaklanmış olsa da sonuçlar ideolojik olarak dayatılmış olgusal inançların güçlendiğini göstermiştir. Araştırmacılar, inançlarla uyumsuz gerçek bilgi ile karşı karşıya kalındığında gerçekleşen bilişsel ve duygusal süreçleri doğrudan incelemenin değerli olacağını belirtmişlerdir. Yaptıkları çalışmalarda geri tepme sonuçlarının hepsinin muhafazakârlardan geldiğini belirtmeleri, muhafazakârların özellikle dogmatik oldukları hipotezine destek sağlamıştır. Bu ve benzeri durum açıklamaları tarikatlarla ilgili verilen örnekleri ve Ülkemizde siyasal iktidar aleyhine yaşanan olayların çoğunluk üzerindeki beklenmeyen etkisini destekler niteliktedir. 2023 yılı seçimlerinde de her iki taraftaki seçmen kitlesinin süreç boyunca uyumsuzluğu artıracak durum ve bilgileri aktif olarak önlemeye hizmet eden davranışlar sergiledikleri açıktır. Her ne kadar taraf seçmenlerde yaratılan bilişsel uyumsuzluğun daha önce olduğu gibi lehte değil, kritik birikim noktasını aştığı için artık aleyhte işlemeye başlaması beklense de (Kongar, 2022) beklenen gerçekleşmemiştir.

Muhalef seçmen ise Freedman vd.,'nin gerçekleşmeyen beklentiler ve uzun süreli bağlanma yaklaşımında olduğu gibi kazanma konusunda büyük bir beklentiye girmiş, beklentileri gerçekleşmediğinde uyumsuzluk yaşamıştır. Bu uyumsuzluğu azaltmak için de neredeyse tüm yolları denedikleri görülmüştür. Sonucun o kadar da kötü olamadığını düşünmek, sonuç iktidarın gücüne rağmen elde edildiği için bunu başarı olarak atfetmek ve seçim güvenliğini öne sürmek bu amaca hizmet etmektedir. Uzun süreli bağlanma ve gerçekleşmeyen beklentiler ile hasar gören duygusal dengenin yeniden inşasına çalışmışlardır.

SONUÇ

Bilişsel Uyumsuzluk Kuramı, deprem bölgesine yardımdan cemaat üyeliğine, kullanılan oylardan tatil tercihlerimize kadar neredeyse tüm kararlarımızdan sonra ortaya çıkan "acaba" sorusunun yarattığı gerginliği yok etme adına kullandığımız ve kararımızı akla yatkın hale getirmeye hizmet eden bilinçli ya da bilinç dışı süreçlere ışık tutmaktadır.

Bir görüş oluşturulması veya bir karar alınması durumunda, alınan kararın bilişi ile farklı bir eylemi işaret eden eğilimler veya görüşler arasında neredeyse kaçınılmaz olarak birtakım uyumsuzluklar oluşur. Bu ve benzeri örnekler, uyumsuzluğun neredeyse kaçınılmaz olduğu oldukça geniş bir alanın varlığına işaret etmektedir. Biliş ve teşvik ettiği motivasyon arasındaki bağlantı, insanların tutum ve davranışları arasındaki ilişkiler üzerine getirdiği değişimle alana katkılar yapan ve Elliot Aronson'un "Psikolojide şimdiye kadar okuduğum en heyecan verici teori, kırk yıl sonra tekrar okudum ve yine psikolojide şimdiye kadar okuduğum en heyecan

verici teori" şeklinde yorumladığı Bilişsel Uyumsuzluk kuramı, geniş bir uygulama alanına sahiptir. Öyle ki bilişsel uyumsuzluk teorisi artık, akademik camianın duvarlarını aşmış günlük hayatımızdaki değerlendirme ve yorumlarımıza dâhil olmuştur. Siyasî analiz yapan kişiler, televizyon karakterleri, blogger'lar, köşe yazarları, komedyenler ve karikatüristler tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Bilişsel uyumsuzluğun medyaya yansıyan kısmına bakıldığında haberlerin tamamına yakınının liderlerin söylem ve uygulamaları arasındaki uyumsuzluklara odaklandığı ve bir şekilde seçim yaparak liderlerini belirlemiş olan halkın seçim sonrasında yaşadıkları uyumsuzluklar üzerinde durulduğu görülmektedir.

Bilişsel uyumsuzluğun büyüleyici unsuru, çoğunlukla açık olmayan olayların anlam kazanmasına yardımcı olmasıdır (Cooper, 2007). Siyasî partizanlıkları, yasal sistemdeki yanlışlara dair kanıtları görmezden gelenleri, terör olaylarında yer alanların davranış gerekçelerini bu teori dışında değerlendirdiğimizde anlamakta güçlük çekeceğimiz kesindir. Bu yüzden ki hafızanın "uygun" çarpıtmalarını ve kendi kendini haklılaştıran rasyonalizasyonlarını gözler önüne seren bilişsel uyumsuzluk teorisi artık yalnızca psikologlar tarafından değil aynı zamanda medya organları tarafından da analitik bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Festinger vd., 1956).

İdeolojik ve dogmatik inançlar gerçekliğe rağmen değişime dirençlidir. Özellikle muhafazakâr kesim için gerçeklerin içeriği ne olursa olsun ideolojik ve dogmatik inançları kalıcıdır. İnsanlar, ideolojik ve dinî değerlere sıkı sıkıya bağlandıklarında gerçeği görmek istemezler. Gerçek bilgiyi çarpıtmak ve önlemek için güçlü bir çaba sarf ederler. Oluşturdukları kapalı sistemlerde sosyal destekleri çok güçlüdür. Bu yüzden gerçekliğe ait bir gelişme ya da bilgiyle karşılaştıklarında bilişsel manüplasyonu hem bireysel hem de sosyal destekle çok rahat yapabilirler. Bu çalışmada temelde Leon Festinger'in Bilişsel Uyumsuzluk kuramının yer aldığı bakış açısıyla, teoriye katkı sağlayan paradigmlar da dâhil edilerek dışarıdan anlamlandırmakta zorlandığımız radikal kararlar açıklanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aronson, E. (1997). Back to the Future: Retrospective Review of Leon Festinger's: A Theory of Cognitive Dissonance. *The American Journal of Psychology*, 110(1): 127-137.
- Aronson, E. and Mills, J. (1959). The effect of severity of initiation on liking for a group. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59: 177-181.
- Aronson, E., Wilson, D. T. and Akert, R. M. (2010). *Social Psychology*. Pearson Prentice Hall, USA.
- Cooper, J. (2007). *Cognitive Dissonance: 50 Years of a Classic Theory*. SAGE Publication, London.
- Cummings, W. H. and Venkatesan, M. (1976). Cognitive Dissonance and Consumer Behavior: A Review of the Evidence. *Journal of Marketing Research*, 13(3): 303-308.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*, Evanston, IL: Row & Peterson.
- Festinger, L., Riecken, H. W. and Schachter, S. (1956). *When Prophecy Fails: A Social and Psychoanalytical Study of a Modern Group that Predicted the Destruction of the World*. Harper & Row, New York.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. and Carlsmith, J. M. (1993). *Social Psychology*. (Çev. A. Dönmez), 3. Basım, İmge Yayınları, İstanbul.
- Gazetevatan, <https://www.gazetevatan.com/gundem/fetonun-isaret-ettigi-tarih-14-agustos-2016-972724> [Erişim Tarihi: 20.06.2023]

Harmon-Jones, E. (2012). Cognitive Dissonance Theory. *Encyclopedia of Human Behavior*, 2. Basım, eBook ISBN: 9780080961804, 1: 543-549.

Kongar, E. (2022). <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/emre-kongar/sadaka-devletinin-onemi-yine-bilissel-tutarlilik-1925955> [Erişim Tarihi: 1.5.2023]

Maikovich, A. K. (2005). A New Understanding of Terrorism Using Cognitive Dissonance Principles". *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 35: 373–397.

Nyhan, B. and Reifler, J. (2010). When Corrections Fail: The Persistence of Political Misperceptions. *Political Behavior*, 32(2): 303–330.

Oliver R. L. (1997). *Satisfaction: A behavioral Perspective on The Consumer*. McGraw-Hill, New York.

Soutar, G. N. and Sweeney, J. C. (2003). Are There Cognitive Dissonance Segments?. *Australian Journal of Management*, 28(3): 227-249.

Yücel, E. (2018), *Leon Festinger'in Bilişsel Uyumsuzluk Kuramı*. Anı Yayıncılık, Ankara.

Yücel, E. (2023), *Leon Festinger'in Bilişsel Uyumsuzluk Kuramı (Geliştirilmiş II. Baskı)*. Anı Yayıncılık, Ankara.